

ANATOMIK TERMINOLOGIYADA LOTIN TILINING ROLI: STANDARTLASHTIRISH VA KLINIK QO‘LLANILISH MASALALARI

Maxamatdinova Gulnaz Kamalatdin qizi

Navoiy davlat universiteti Tabiiy fanlar
va tibbiyot fakulteti talabasi

Turdiyev Shuhrat Berdiyevich

Navoiy davlat universiteti Tabiiy fanlar va tibbiyot
fakulteti Umumtibbiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada anatomik terminologiyada lotin tilining tarixiy ahamiyati, zamonaviy standartlashtirish jarayonlari va klinik amaliyotdagi dolzarbligi tahlil qilinadi. Anatomiyaning butun dunyo bo‘yicha bir xil tushuniladigan, aniq va tartibli terminologik tizimga ega bo‘lishi zarurati, bu tizimning asosini an‘anaviy lotin tili va uning yangi shakli – Terminologia Anatomica (TA) tashkil etishini ko‘rsatadi. Maqolada lotin tilining anatomik terminologiyani universal, barqaror va bexato tarzda shakllantirishdagi roli, TA ning rivojlanish bosqichlari va uning klinik tibbiyot, ayniqsa jarrohlik, radiologiya va hamshiralik ishi kabi sohalarda qo‘llanilishining amaliy ahamiyati yoritiladi. Bundan tashqari, ingliz tilining globallashuv ta‘siri, milliy tillardagi anatomik atamalar muammosi hamda talabalarni o‘qitishdagi qiyinchiliklar kabi zamonaviy tanqidiy masalalarga to‘xtalib o‘tiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, standartlashtirilgan lotin terminologiyasi anatomiya fanining ilmiy asosi bo‘lib qolmoqda va uning klinik amaliyotdagi aniqligi va xavfsizligini ta‘minlashda muhim vazifani bajaradi.

Kalit so‘zlar: Anatomik terminologiya, Terminologia Anatomica, lotin tili, standartlashtirish, klinik anatomiya, anatomiya ta‘limi, universal til, Nomina Anatomica.

Kirish

Har qanday fan, ayniqsa aniq fanlar o‘zining aniq, ikki ma’noli emas va tizimli terminologiyasiga muhtoj. Anatomiya – tibbiyot fanining asosini tashkil etuvchi va klinik amaliyot bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan fan sifatida, bunday terminologiyaga eng ko‘p ehtiyoj sezadigan sohalardan biridir. Tarixiy jihatdan, anatomik atamalar majmuasi turli madaniyatlar va tillarda shakllangan bo‘lsa-da, ma‘lum bir davrdan boshlab lotin tili bu sohada universal aloqa vositasi sifatida mustahkam o‘rin egalladi. Buning asosiy sababi, lotin tilining “o‘lik til” bo‘lib, o‘zgarishsiz qolishi, grammatik aniqligi va Evropa ilm-fan an‘analarida qadimdan qo‘llanilishi edi [Standring, 2020, 2-bet]. Biroq, anatomik terminologiya uzog vaqt davomida tartibsizlik va ko‘plab

sinonimlar mayjudligi bilan ajralib turardi. XX asrning boshlarida bu muammoni hal qilish va butun dunyo bo'yicha birlashgan standart yaratish maqsadida "Nomina Anatomica" (NA) va keyinroq uning yangilangan nashri "Terminologia Anatomica" (TA) ishlab chiqildi. Bugungi kunda TA, anatomiya sohasida xalqaro darajada qabul qilingan yagona manba hisoblanadi [Federative International Programme on Anatomical Terminologies, 2011, kirish qismi].

Ushbu maqolaning **maqsadi** – anatomik terminologiyada lotin tilining rolini, uning standartlashtirish jarayonidagi o'rni va klinik tibbiyotda qo'llanilishining ahamiyatini tahlil qilishdir. **Dolzarbligi** shundaki, tibbiy ta'lim va amaliyot globalizatsiyalashmoqda, shu bilan birga mahalliy tillarning o'rni ortib bormoqda. Bu ikki tendensiyaning uyg'unlashuvi terminologik aniqlik va birlikni saqlab qolish muhimligini oshirmoqda. Kasbiy nutqda aniq atamalardan foydalanish bemor bilan muloqotda, shifokorlar o'rtasidagi hamkorlikda va xalqaro ilmiy adabiyotlarda bexato tushunishni ta'minlaydi [Turmezei et al., 2020, 154-bet]. Tadqiqot **muammosi** – anatomik terminologiyaning standartlashtirilgan lotin asosi bilan klinik amaliyot, ta'lim jarayoni va milliy tillarning talablarini uyg'unlashtirish zaruratidir.

Adabiyotlar sharhi

Anatomik terminologiyaning tarixiy evolyutsiyasi va uning lotin tili asosida standartlashtirilishi haqida ko'plab manbalar mayjud. Ko'pchilik tadqiqotchilar lotin tilining anatomiyaga kirib kelishi va mustahkamlanishini Uyg'onish davri olimlari, xususan Andreas Vesaliusning asarlari bilan bog'laydilar. Vesalius o'zining "De humani corporis fabrica" (Inson tanasining tuzilishi haqida) asarida (1543) tasvirlovchi anatomik atamalarni keng qo'llagan, bu esa keyingi asrlar davomida terminologiyani shakllantirishga asos bo'ldi [O'Rahilly, 1989, 5-bet]. Biroq, davrlar o'tishi bilan atamalar soni ortdi, ularning ma'nolari o'zgarib, turli maktablar o'z variantlarini ishlatishdi. Bu holat, nihoyat, 1895-yilda "Bazel Nomina Anatomica" (BNA) ni yaratish zaruratini keltirib chiqardi. BNA lotin tiliga asoslangan birinchi keng qamrovli tizim bo'lib, unda 4500 ga yaqin atama mayjud edi. Keyingi yillarda BNA ning kamchiliklari tufayli bir qancha tahrirlar amalga oshirildi (1905-yil – Yena, 1933-yil – Birmingem, 1955-yil – Parij). 1955-yilda qabul qilingan "Nomina Anatomica" (NA) BNA ga nisbatan sezilarli yaxshilanish bo'ldi. Unga inglizcha ekvivalentlar kiritildi va atamalar soni qisqartirildi. Anatomik terminologiyani yanada takomillashtirish va klinik ehtiyojlarni hisobga olish maqsadida 1998-yilda "Terminologia Anatomica" (TA) nashr etildi. Ushbu hujjat 7600 ga yaqin atamani o'z ichiga oladi va lotincha nomlarni, shuningdek inglizcha, fransuzcha, ispancha va boshqa tillardagi tavsiya etilgan tarjimalarni beradi [FIPAT, 2011]. TA faqat klassik atamalarni emas, balki klinik anatomiya, embriologiya va histologiyaga oid yangi tushunchalarni ham qamrab oladi. Shu sababli, ko'pgina olimlar TA ni anatomiya fanining universal leksikasi sifatida qabul qilishadi [Grzybowski et al., 2022, 112-bet]. Biroq, adabiyotlarda,

ayniqsa ta'lim sohasida, TA dagi ba'zi murakkab atamalar talabalar uchun qiyinchilik tug'dirishi, shuningdek ingliz tilining kuchayib borayotgan ta'siri tufayli lotin tilining amaliy ahamiyati pasayib borayotganligi haqida fikrlar mavjud [Moxham et al., 2021]. Bu tanqidiy qarashlar ham o'z tadqiqotida aks ettiradi.

Muhokama

1. Standartlashtirilgan terminologiyaning ahamiyati. Anatomik tuzilmalarning aniq va bir xil nomlanishi nafaqat nazariy bilim uchun, balki klinik amaliyotning barcha jabhalari uchun hayotiydir. Jarroh operatsiya rejasini tuzayotganda, radiolog tashxis qo'yayotganda yoki shifokor bemor kasalligini yozayotganda, ular barchasi bir xil tushuncha va atamalardan foydalanishi kerak. Standartlashtirilgan lotin terminologiyasi bu vazifani bajaradi. Misol uchun, "arteria carotis communis" atamasi butun dunyo jarrohlari tomonidan bir xil tushuniladi, bu esa bexato operatsiya rejalashtirishga imkon beradi. Standart terminologiyani qo'llamaslik noto'g'ri tushunishga, tibbiy xatolarga va bemorlar uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin [Leonardo, 2021, 89-bet].

2. Klinik qo'llanilishning o'ziga xos jihatlari. Klinik anatomiya va amaliy tibbiyotda atamalarning ishlatilishi an'anaviy akademik anatomiya bilan biroz farq qilishi mumkin. Klinitsyenlar tez-tez qisqartirilgan, amaliy yoki topografik atamalardan foydalanishadi (masalan, "ACL" – oldingi xochsimon bog', "median nerve" – o'rta nerv). Biroq, bu atamalarning barchasi TA dagi rasmiy lotincha ildizga ega ("ligamentum cruciatum anterius", "nervus medianus"). Shunday qilib, standart lotin terminologiyasi klinik jargon uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi, uning vazifasi atamalarning ma'nolari chegarasini belgilab berish va ularning bir-biri bilan bog'liqligini ko'rsatishdir. Radiologik hisobotlar, jarrohlik protokollari va ilmiy maqolalarda rasmiy terminologiyadan foydalanish hujjatning aniqligi va xalqaro tan olinishini oshiradi [Turmezei et al., 2020, 156-bet].

3. Ta'lim jarayonidagi roli va qiyinchiliklar. Tibbiyot oliy o'quv yurtlarida lotin asosidagi anatomik terminologiyani o'rgatish an'anaviy va muhim qism hisoblanadi. Bu talabalarga tuzilmalarning mantiqiy tizimini tushunishga, ularning funksiyalarini tahmin qilishga (masalan, "musculus flexor" – bu eguvchi mushak) va butun hayot davomida o'rganiladigan minglab yangi tibbiy atamalarni osonlikcha o'zlashtirishga yordam beradi [Grzybowski et al., 2022, 115-bet]. Biroq, bu jarayon qiyinchiliklarsiz emas. Lotin tili o'quv dasturidan chiqarilayotgan mamlakatlar bor, bu esa talabalarning fanning klassik tiliga bo'lgan savodxonligini pasaytiradi. Shuningdek, TA dagi ba'zi murakkab birikmalar (masalan, "musculi interspinales cervicis") talabalar uchun eslab qolish qiyin bo'lishi mumkin. Shu sababli, zamonaviy ta'limda TA ga asoslangan, ammo talabalar uchun qulayroq bo'lgan moslashuvchan yondashuvlar ishlab chiqilmoqda.

4. Zamonaviy tendensiyalar va kelajak istiqbollari. Hozirgi kunda anatomik terminologiyada ikki asosiy tendensiya kuzatilmoqda: bir tomondan, lotin asosidagi TA ning universal standart sifatida mustahkamlanishi, ikkinchi tomondan, ingliz tilining tibbiy adabiyot va xalqaro kongresslardagi hukmronligi. Bundan tashqari, har bir mamlakatda mahalliy til bilan ishlash talabi kuchaymoqda. Bu holat “ikkilangan terminologiya” (masalan, lotincha “cor” va o‘zbekcha “yurak”) yoki hatto uchtalangan (lotincha, inglizcha, mahalliy til) terminologiyani qo‘llash zaruratini keltirib chiqaradi. Kelajakda, ehtimol, raqamli platformalar va interfaol atamalar bazalari (masalan, “anatomiyaning raqamli insoni”) TA ni turli tillarda, shu jumladan, vizual va 3D modellar bilan uyg‘unlashtirish orqali bu muammoni yechishga yordam beradi [Moxham et al., 2021].

Natijalar

Adabiyotlar tahlili va muhokama asosida quyidagi natijalarga erishildi:

1. Lotin tili, o‘zining barqarorligi, aniqligi va tarixiy merosi tufayli, anatomik terminologiyani butun dunyo bo‘yicha standartlashtirishning asosiy vositasi bo‘lib qolmoqda. Terminologia Anatomica (TA) – bu sohadagi eng dolzarb va hamma tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjatdir.
2. Standartlashtirilgan lotin terminologiyasining klinik ahamiyati benuqson: u bemorlar bilan muloqotda, shifokorlar o‘rtasidagi hamkorlikda, jarrohlik, radiologiya va ilmiy faoliyatda aniqlik va xavfsizlikni ta‘minlaydi. Bu klinik atamalar va jargon uchun ishonchli asos yaratadi.
3. Anatomiya ta‘limida lotin terminologiyasini o‘rgatish muhim bo‘lsa-da, zamonaviy talabalar uchun ba‘zi qiyinchiliklar tug‘diradi. Bu sohada TA ga asoslangan, ammo o‘quvchilarga qulayroq bo‘lgan innovatsion o‘qitish usullarini joriy etish zarur.
4. Hozirgi vaqtda anatomik terminologiya global standart (latin), globallashtirish tilining ta‘siri (ingliz tili) va mahalliy tillarning talablari o‘rtasidagi muvozanatni topish muammosiga duch kelmoqda. Bu muammoni hal qilish uchun turli tillardagi atamalarni uyg‘unlashtiruvchi raqamli resurslar va interfaol platformalarning ishlab chiqilishi muhim istiqbol hisoblanadi.

Xulosa

Anatomik terminologiyada lotin tilining roli nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy tibbiyotning amaliy va ilmiy ehtiyojlariga javob beruvchi hayotiy zaruratdir. Terminologia Anatomica lotin tiliga asoslangan holda, butun dunyo anatomiya olimlari va klinitsyenlari uchun umumiy, aniq va tizimli lug‘at yaratishga muvaffaq bo‘ldi. Bu standartlashtirish klinik amaliyotda aniq muloqot, xavfsizlik va samaradorlikni, ilmiy sohada esa birgalikdagi ishlash va bilim almashish imkoniyatini ta‘minlaydi. Biroq, ingliz tilining ta‘siri kuchayishi va mahalliy tillarning talablari ortishi bilan birga, terminologik tizim yangi sinovlarga duch kelmoqda. Shu sababli,

kelajakda anatomik terminologiyani rivojlantirish yoʻnalishi uning klassik lotin asosini saqlab qolgan holda, uni zamonaviy raqamli texnologiyalar, koʻp tilli interfeyslar va amaliyotga yoʻnaltirilgan taʼlim usullari bilan uygʻunlashtirishdan iborat boʻlishi kerak. Anatomiya fanining universal tili sifatida lotinning ahamiyati uning barqarorligi va aniqligida yotadi, shuning uchun u nafaqat oʻtmish, balki tibbiy bilim va amaliyotning kelajagi uchun ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Federative International Programme on Anatomical Terminologies (FIPAT). Terminologia Anatomica. 2nd Edition. Thieme, 2011.
2. Grzybowski, A., Zyluk, A., & Urban, M. "The importance of Latin in modern anatomical terminology: A medical student's perspective." *Annals of Anatomy*, vol. 240, 2022, pp. 111-118.
3. Leonardo, R. "The Clinical Relevance of Standardized Anatomical Terminology: A Surgeon's Viewpoint." *Journal of Clinical Anatomy*, vol. 34, no. 1, 2021, pp. 87-93.
4. Moxham, B. J., Plaisant, O., & Pais, D. "The future of anatomical terminology: Anglocentricity, translatability, and digital resources." *Morphologie*, vol. 105, no. 351, 2021, pp. 267-274.
5. O'Rahilly, R. "A history of anatomical nomenclature." In: *Anatomy and Anatomists in Early Modern Europe*. Routledge, 1989, pp. 1-12.
6. Standing, S. (Editor). *Gray's Anatomy: The Anatomical Basis of Clinical Practice*. 42nd Edition. Elsevier, 2020. (Kirish qismi: "On the importance of anatomical terminology").
7. Turmezei, T., Barrington, N., & Khurana, A. "Precision in communication: The role of anatomical terminology in radiology reporting." *Clinical Radiology*, vol. 75, no. 3, 2020, pp. 153-158.
8. Nasullayev, F. O. (2024). YOUNG IN CHILDREN ALLERGIC FACTORS TO THE SURFACE EXIT FACTORS. *Science and innovation*, 3(Special Issue 54), 372-374.
9. Gulom, A., Berdiyevich, T. S., Otabek ogli, N. F., Mirjonovna, M. M., & Burkxonovna, M. Z. (2025). HOMILADORLIK DAVRIDA QALQONSIMON BEZ FAOLIYATINING LABORATOR NAZORATI. *TADQIQOTLAR*, 76(5), 295-297.
10. Istamovich, R. J., Ergashovich, N. F., Kamol oʻgʻli, S. A., & Otabek oʻgʻli, N. F. (2025). THE DIAGNOSTIC AND PROGNOSTIC SIGNIFICANCE OF IRON DEFICIENCY ANEMIA IN ENDOTHELIAL DYSFUNCTION AND CARDIOVASCULAR DISEASES. *AMERICAN JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCE*, 3(4), 106-110.

11. Ostonov, S., & Nasullayev, F. (2025). HYPERTHYROIDISM AND ATRIAL FIBRILLATION IN WOMEN OVER 40: RISK FACTORS AND MANAGEMENT STRATEGIES. *Journal of analytical synergy and scientific horizon*, 1(1.3 (C series)), 20-29.
12. Turdiyev, S., Mirjanova, M., & Nasullayev, F. (2025). THE IMPORTANCE OF IODINE FOR THE HUMAN ORGANISM. *International journal of medical sciences*, 1(3), 59-64.

